

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ГЕОГРАФІЇ УКРАЇНИ**

**ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ В ПРОЦЕСІ
ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ: МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ**

Галузь знань	01 – Освіта/Педагогіка
Спеціальність	014.07 – Середня освіта (Географія)
Освітня програма	Географія

Кваліфікаційна робота
здобувача 4 курсу
освітнього рівня бакалавр
Кот Любові Миколаївни

Науковий керівник:
Уліганець Сергій Іванович
Доцент, кандидат географічних наук

КИЇВ – 2024

АНОТАЦІЯ

Кваліфікаційна робота "Формування екологічної культури учнів в процесі вивчення географії: методичні аспекти" присвячена дослідженню методичних підходів до впровадження екологічного компонента у навчальний процес географії в загальноосвітніх навчальних закладах. Робота висвітлює актуальні проблеми екологічної освіти, а також аналізує існуючі методики та підходи до формування екологічної культури учнів через вивчення географії. Зокрема, досліджуються різні педагогічні методи, прийоми та технології, спрямовані на залучення учнів до пізнання екологічних проблем та їх розв'язання. Робота має на меті розробку ефективних методичних рекомендацій для вчителів географії з метою покращення процесу формування екологічної культури учнів у навчальних закладах.

Ключові слова: екологічна культура, географія, навчальний процес, методичні аспекти, екологічна освіта, учні, педагогічні методи, технології, формування, рекомендації.

The qualification work "Formation of the ecological culture of students in the process of studying geography: methodical aspects" is devoted to the study of methodical approaches to the introduction of the ecological component into the educational process of geography in general educational institutions. The work highlights the current problems of environmental education, as well as analyzes the existing methods and approaches to the formation of students' environmental culture through the study of geography. In particular, various pedagogical methods, techniques and technologies aimed at involving students in learning about environmental problems and solving them are being investigated. The work aims to develop effective methodological recommendations for geography teachers in order to improve the process of forming the environmental culture of students in educational institutions.

Keywords: ecological culture, geography, educational process, methodological aspects, ecological education, students, pedagogical methods, technologies, formation, recommendations.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ	6
1.1. Сутність поняття " екологічна культура"	6
1.2. Зв'язок географії та екологічної культури	16
1.3. Роль вчителя у формуванні екологічної культури учнів	21
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ	23
2.1. Екологічна компетентність як показник якості екологічної освіти учнів	23
2.2. Шкільна географія та її роль на формування екологічної свідомості учнів	24
2.3. Формування екологічної культури учнів під час вивчення географії: методика та результати дослідної роботи	29
РОЗДІЛ 3 АНАЛІЗ ТА ВИСНОВКИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНOSTІ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ ТА В ПОЗАКЛАСНІЙ РОБОТІ	34
3.1. Вивчення досвіду роботи вчителів з формування екологічної культури учнів	34
3.2. Використання інтерактивних методів навчання	41
3.3. Використання інноваційних технологій у навчальному процесі	45
ВИСНОВКИ	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	58

ВСТУП

Актуальність роботи. Проблема забезпечення сталого розвитку вже багато років є актуальною не лише для окремих підприємств, а й для національної економіки в цілому. Однак через багатомірність і складність категорії, її значення у впливі на розвиток ринку багато питань залишаються невизначеними і потребують дослідження. Сьогодні існують різні підходи до визначення феномену сталого розвитку та тлумачення його особливостей, механізмів підтримки.

Екологічна культура в процесі вивчення географії має велике значення. Географія допомагає учням зрозуміти природні процеси, взаємозв'язки між людьми та навколишнім середовищем, а також проблеми, пов'язані зі збереженням природи та екологічною стабільністю. Під час вивчення географії, учні отримують знання про різноманітні екосистеми, кліматичні зони, водні ресурси, розташування природних ресурсів тощо. Це допомагає їм краще зрозуміти вплив людини на природу і наслідки цього впливу.

Навчання географії також сприяє формуванню в учнів екологічних цінностей та відповідального ставлення до природи. Вони засвоюють принципи сталого розвитку, розуміють важливість екологічного балансу та потребу у збереженні природних ресурсів для майбутніх поколінь.

Крім теоретичних знань, географія може надихати учнів на практичні дії для підтримки екологічної стабільності, такі як участь у прибиранні територій, екологічні акції або сприяння екологічним ініціативам.

Сучасний світ стикається з різноманітними екологічними проблемами, такими як зміна клімату, виснаження природних ресурсів, забруднення довкілля та втрата біорізноманіття. Вивчення географії надає учням розуміння цих проблем і стимулює їх до пошуку рішень. Важливо виховувати учнів з урахуванням принципів сталого розвитку. Географічне навчання надає знання про розподіл природних ресурсів та екосистем, що є основою для розробки стратегій сталого розвитку. Географія допомагає учням зрозуміти глобальні

проблеми та взаємозв'язки між різними частинами світу. Це важливо для розвитку глобального мислення та сприяє формуванню свідомих громадян світового співтовариства. Навички аналізу географічної інформації, картографії та роботи з геоданими допомагають учням розуміти проблеми навколишнього середовища та шукати шляхи їх вирішення.

Таким чином, екологічна культура в процесі вивчення географії допомагає учням розвивати повагу до природи, свідоме ставлення до екосистем та готовність діяти на користь екологічного збереження.

Об'єктом дослідження є процес формування екологічної культури учнів в процесі вивчення географії: методичні аспекти.

Предметом дослідження є екологічна культура.

Мета дослідження: виявити, обґрунтувати педагогічні умови ефективного формування екологічного виховання в процесі вивчення географії.

Для досягнення мети були визначені наступні завдання дослідження:

- розглянути сутність поняття " екологічна культура";
- проаналізувати зв'язок географії та екологічної культури;
- проаналізувати роль вчителя у формуванні екологічної культури учнів;
- розглянути екологічну компетентність як показник якості екологічної освіти учнів;
- проаналізувати формування екологічної культури учнів під час вивчення географії: методика та результати дослідної роботи;
- вивчення досвіду роботи вчителів з формування екологічної культури учнів;
- дослідити використання інтерактивних методів навчання;
- проаналізувати використання інноваційних технологій у навчальному процесі.

Методи дослідження: теоретичні: теоретичного пізнання; аналізу; синтезу; дедукції, узагальнення та інтерпретація наукових даних.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

1.1. Сутність поняття " екологічна культура"

Виховання екологічної грамотності серед молодого покоління є одним із ключових факторів, необхідних для збереження життя на Землі. В наш час, коли суспільство значно впливає на природне середовище, екологічне виховання дітей набуває особливої важливості. Це пов'язано з тим, що сучасні діти часто не мають екологічних цінностей, не усвідомлюють мотиви екологічно обґрунтованої діяльності та не виявляють доброти та співчуття до тварин і рослин. Розвиток екологічної культури є важливим завданням сучасного суспільства, оскільки дозволяє зберегти природні ресурси та забезпечити сталий розвиток людства, а саме:

- Збереження природних ресурсів – розвиток екологічної культури допомагає людям усвідомлювати, що природні ресурси не безмежні, тому потрібно ефективно їх використовувати та захищати.

- Зниження ризику екологічних катастроф – екологічні катастрофи, такі як забруднення повітря та води, глобальне потепління, руйнування екосистем, можуть мати серйозні наслідки для людей та інших живих організмів. Розвиток екологічної культури допомагає зменшити ризик виникнення таких катастроф.

- Здоров'я та благополуччя людей – забруднення повітря та води може мати шкідливий вплив на здоров'я людей. Розвиток екологічної культури сприяє підвищенню якості навколишнього середовища та зменшенню ризику захворювань.

- Сталість розвитку – розвиток екологічної культури сприяє створенню умов для сталого розвитку суспільства, коли потреби сучасного покоління задовольняються, але при цьому не порушується можливість майбутніх поколінь задовольняти свої потреби.

- Відповідальне громадянство – розвиток екологічної культури допомагає формувати відповідальне громадянство та підвищувати рівень екологічної свідомості серед людей.

Процес виховання в школяра ґрунтується на певних закономірностях, які визначають його стійкі, повторювані і об'єктивно існуючі аспекти. Ці закономірності грають важливу роль у забезпеченні ефективності розвитку особистості. Серед основних закономірностей виховання можна виділити такі:

Природна взаємозалежність виховання з суспільними вимогами та обставинами:

Зміни в суспільному житті вимагають відповідних змін у виховній системі. Наприклад, розвиток України потребує формування національної свідомості та любові до Вітчизни у молодого покоління [9].

Виховання дитини залежить від різноманітних чинників, а особливу роль в цьому процесі відіграють батьки та педагоги. Найкращих результатів у вихованні можна досягти, коли дитина перебуває у природному для неї національному середовищі, яке охоплює рідну мову, природу, культуру та традиції. Виховання ефективно тоді, коли воно впливає на внутрішній духовний світ дитини, формуючи її думки, погляди, цінності та емоції. Процес виховання повинен неперервно перетворювати зовнішні впливи на внутрішні духовні перетворення особистості.

Взаємодія виступає як основний фактор, що зближує свідомість і поведінку під час виконання різних видів діяльності, таких як навчання, праця, ігри та спорт.

Ці закономірності формують основу виховання та сприяють гармонійному розвитку особистості школяра у відповідності з вимогами суспільства [9].

Ефективність виховання визначається ставленням особистості до оточуючої дійсності та педагогічних впливів, які спрямовані на неї. Погляди, переконання і мотиви, сформовані під час виховання, визначають позицію вихованця відносно педагогічних впливів.

Результативність виховної діяльності значною мірою визначається відносинами у учнівському середовищі. Стабільна психологічна атмосфера сприяє формуванню позитивних моральних якостей у дітей та сприяє ефективній взаємодії [9].

Важливим є також поєднання виховання і самовиховання в процесі виховання. Це допомагає вчителю розробляти певну стратегію дій, спрямованих на досягнення поставлених цілей. Цей підхід дозволяє перетворювати потенціал виховної роботи на реальні досягнення.

Головні принципи виховання є керівними положеннями, які визначають загальні закономірності виховного процесу та встановлюють вимоги до його організації. Виховний процес ґрунтується на кількох головних засадах:

Цілеспрямованість виховного процесу: Організація виховної роботи повинна бути сфокусована на досягненні головної мети виховання — формування цілісно розвиненої особистості та підготовки її до усвідомленої і активної трудової діяльності. Важливими факторами є підпорядкування виховної роботи основній меті, наявність стратегічного планування та формування рівня вихованості, відповідно до передбачених цілей [9].

Зв'язок виховання з реальним життям: Виховна робота школи має націлювати учнів на гармонізацію їхнього повсякденного життя з життям суспільства, підготувати їх до активної участі в ньому. Залучення учнів до краєзнавчих матеріалів, ознайомлення з суспільно-політичними подіями та участь у громадській діяльності допомагають дітям зрозуміти, що вони є частиною суспільства, і підготуватися до самостійного соціального життя.

Єдність свідомості та поведінки: Формування єдності свідомості і поведінки є складним завданням виховання, оскільки створення правильних навичок у поведінці виявляється складнішим, ніж формування свідомості. Це включає правильний баланс між методами формування свідомості та суспільної поведінки, а також розуміння учнями значущості сумлінного ставлення до своїх вчинків.

Виховання через працю: Даний принцип спирається на переконання, що розвиток особистості нерозривно пов'язаний з активною діяльністю. Його ефективне втілення залежить від того, наскільки учні розуміють працю як засіб задоволення потреб і шлях до особистісного розвитку. [9].

Комплексний підхід у вихованні: Цей принцип створює можливості для забезпечення єдності всіх аспектів всебічного розвитку особистості. Це включає розумовий, моральний, трудовий, естетичний, фізичний розвиток, а також пізнавально-світоглядний, емоційно-вольовий та діяльнісний компоненти особистості [9].

Важливим аспектом є врахування поглядів В. Сухомлинського, який вказував на неможливість вилучення будь-якого аспекту з системи виховання. Відмовившись від одного елемента, такого як виховання переконань чи любові до праці, неможливо досягти успіху в розв'язанні інших виховних завдань.

Принцип формування особистості в колективі, стверджує, що індивід розвивається як особистість через взаємодію та соціальні контакти, і найкращі умови для цього забезпечуються в колективному середовищі. Цей принцип заснований на об'єктивних закономірностях розвитку дитини і відповідає сутності суспільного життя. [9].

Його реалізація передбачає, що учні усвідомлюють цінність колективу як потужного виховного засобу, розуміючи, що певні особистісні риси розвиваються саме в рамках колективної діяльності. Учні також розуміють важливість єдності та думки колективу для ефективного виховання школярів. Участь у самоврядуванні сприяє розвитку самостійності, самодіяльності та ініціативи.

Найважливіше виховне значення колективу полягає в створенні можливостей для різноманітних взаємовідносин між учнями. Це включає взаємну відповідальність і залежність, відносини між вихователями і вихованцями, а також між старшими і молодшими. Колектив дозволяє формувати різноманітні міжособистісні стосунки, такі як симпатії, товарицькість, дружба та любов [2].

Комбінація поваги до особистості вихованця з розумною строгістю до нього. Цей принцип ґрунтується на головних ідеях гуманістичної педагогіки, спрямованих на створення взаємодії між вчителями та учнями. Визнання гідності учня проявляється у повазі до його особистих якостей, врахуванні його інтересів і побажань під час визначення навчальних цілей та методів їх досягнення. Цей принцип включає в себе єдність педагогічних вимог та гуманного ставлення до вихованців, а також повагу до їхньої думки. Розумна вимогливість виражається в поєднанні структурованих вимог із повагою до особистості учня, сприяючи її розвитку та вихованню.

Особистий підхід до учнів у виховному процесі. Цей принцип передбачає коригування загального процесу виховання з урахуванням внутрішніх особливостей вихованців. Педагог повинен глибоко розуміти кожного вихованця у всіх його аспектах, поважати його особистість і задовольняти його потреби. Індивідуальний підхід дозволяє враховувати всебічний розвиток особистості, створюючи оптимальні умови для виховання [9].

Принцип єдності, послідовності та безперервності у вихованні. Цей принцип включає в себе ідею, що для ефективного виховання потрібна система послідовних заходів, які спрямовані на формування свідомості, навичок і звичок поведінки. Важливо, щоб виховний процес був системним і послідовним, а не випадковим і епізодичним.

Педагог, враховуючи вік і рівень розвитку учнів, повинен добирати відповідний зміст і методи виховної роботи. Змінюючи підхід і вимоги відповідно до вікових характеристик, педагог сприяє системному і послідовному розвитку особистості учня. Важливо прогнозувати можливі наслідки впливу заходів на кожного учня, адаптувати підходи до конкретних потреб і можливостей кожного [9].

Єдність педагогічних вимог школи, сім'ї і громадськості. Цей принцип визначає необхідність взаємодії між школою, сім'єю та громадськістю для оптимізації виховного процесу. Вимоги мають бути загальними для всіх

учасників виховного процесу, охоплювати всі аспекти навчально-виховної роботи школи. Забезпечення єдності цих вимог є ключовою умовою для успішного виховання та соціалізації учнів. Важливо, щоб школа активно залучала сім'ю та громадські організації до виховного процесу, сприяла їхньому оснащенню психолого-педагогічними знаннями і дбала про підвищення педагогічної культури батьків [9].

Екологічне виховання – це процес виховання у дітей екологічної культури, свідомості та відповідального ставлення до навколишнього середовища. Він спрямований на розвиток екологічного мислення, розуміння взаємозв'язку людини і природи, а також формування навичок і вмінь, необхідних для збереження і охорони природи.

Основними завданнями екологічного виховання в навчальних закладах є [7]:

- Познайомити дітей з природою, її різноманіттям і красою.
- Розвивати у дітей інтерес до навколишнього середовища та бажання піклуватися про нього.
- Формувати у дітей розуміння взаємозв'язку людини і природи.
- Допомогти дітям усвідомити свою відповідальність за збереження природи та брати активну участь у її захисті.
- Розвивати у дітей навички екологічної поведінки, такі як економія ресурсів, сортування відходів, турбота про природу.

Для досягнення цих цілей і завдань використовуються різні форми і методи екологічного виховання, такі як екскурсії, ігри, екологічні проекти, обговорення екологічних проблем та інша активна і практична діяльність.

Роль педагога в екологічній освіті полягає у створенні сприятливого освітнього середовища, в якому діти можуть пізнавати та розуміти природу, розвивати свої екологічні навички та цінності. Учитель має бути прикладом екологічної поведінки та брати активну участь в екологічних проектах та заходах.

Залучення батьків є невід'ємною складовою екологічної освіти. Батьки можуть підтримувати інтерес дитини до природи, проводити з нею екологічні екскурсії, брати участь в обговоренні екологічних проблем та брати активну участь у захисті навколишнього середовища разом з дітьми.

Результати екологічного виховання в навчальних закладах оцінюються через спостереження за поведінкою і діяльністю дітей, а також через аналіз і обговорення їх знань, умінь, навичок і ставлення до навколишнього середовища. Результати оцінювання допомагають освітянам адаптувати та вдосконалювати екологічну освітню програму та досягати поставлених цілей.

Цілі екологічного виховання в навчальних закладах

Цілі екологічного виховання в навчальних закладах спрямовані на усвідомлене ставлення до природного середовища, формування екологічної культури та екологічного розуміння.

Основними цілями екологічного виховання в шкільних навчальних закладах є:

1. Формування екологічної культури у дітей. Мета полягає в тому, щоб розвинути у дітей розуміння взаємозв'язку людини і природи, усвідомлення необхідності поважати навколишнє середовище, а також розвиток навичок екологічної поведінки.

2. Розвиток екологічного мислення. Мета – розвинути у дітей здатність аналізувати та оцінювати екологічні проблеми, шукати шляхи їх вирішення, приймати екологічно обґрунтовані рішення.

3. Формування екологічних навичок. Мета полягає в тому, щоб розвинути у дітей практичні навички, необхідні для захисту навколишнього середовища, такі як сортування сміття, збереження ресурсів, догляд за рослинами та тваринами.

4. Виховання відповідального ставлення до природи та навколишнього середовища. Мета – сформувати у дітей розуміння своєї ролі у збереженні природи та навколишнього середовища, а також розвинути почуття відповідальності перед майбутнім поколінням.

5. Розвиток емоційної сфери та емпатії. Мета - розвинути у дітей почуття любові і турботи про природу, тварин і рослини, а також розвинути здатність співпереживати і піклуватися про інших живих істот.

Цілі екологічного виховання в шкільному закладі допомагають дітям зрозуміти важливість збереження навколишнього середовища та розвинути навички та ставлення, необхідні для його захисту та покращення.

Основні завдання екологічного виховання в шкільних навчальних закладах

Основні завдання екологічної освіти в навчальних закладах спрямовані на формування у дітей екологічної культури, свідомого ставлення до навколишнього середовища та розвиток екологічної відповідальності. Ось деякі з основних завдань екологічного виховання в навчальних закладах:

Формування екологічної свідомості

Одним з основних завдань екологічної освіти є формування екологічної свідомості у дітей. Це означає, що діти повинні розуміти, що вони є частиною природи і що їхні дії можуть впливати на навколишнє середовище. Вони повинні усвідомлювати важливість збереження природи та брати на себе відповідальність за її охорону.

Розвиток екологічної культури

Ще одним завданням екологічного виховання в шкільних навчальних закладах є розвиток екологічної культури у дітей. Екологічна культура включає в себе знання про природу, її закони і взаємозв'язки, а також навички і вміння, необхідні для збереження навколишнього середовища. Діти повинні навчитися дбайливо ставитися до природи, економно використовувати ресурси та брати участь у природоохоронних заходах.

Виховання екологічної відповідальності

Одним із завдань екологічної освіти в навчальних закладах є виховання у дітей екологічної відповідальності. Це означає, що діти повинні розуміти, що їхні дії можуть мати наслідки для навколишнього середовища і що вони несуть

відповідальність за свої дії. Вони повинні навчитися приймати рішення, що сприяють збереженню природи і поліпшенню екологічної обстановки.

Розвиток навичок екологічної поведінки

Ще одним завданням екологічного виховання в навчальних закладах є розвиток у дітей навичок екологічної поведінки. Це включає в себе вміння сортувати відходи, економно використовувати ресурси, піклуватися про природу і живих істот, а також брати участь в природоохоронних заходах і проектах.

Основні завдання екологічної освіти в шкільних навчальних закладах допомагають дітям зрозуміти важливість збереження навколишнього середовища і розвинути навички і установки, необхідні для її охорони і поліпшення.

Розвиток екологічної культури у дітей

Розвиток екологічної культури у дітей є одним із важливих завдань екологічної освіти в навчальних закладах. Екологічна культура - це система знань, умінь і навичок, цінностей, які допомагають людям усвідомлювати свою відповідальність за навколишнє середовище і брати активну участь в його збереженні і охороні.

Для формування у дітей екологічної культури необхідно проводити різноманітні екологічні заходи та заходи, які допоможуть їм зрозуміти важливість природи та навчитися піклуватися про неї.

Основні аспекти розвитку екологічної культури у дітей:

1. Знання про природу та навколишнє середовище: діти повинні дізнатися про різні екосистеми, рослини, тварин, погоду та клімат, а також про проблеми, пов'язані із забрудненням та виснаженням ресурсів.

2. Уміння спостерігати та аналізувати: діти повинні навчитися спостерігати за природою, помічати зміни в навколишньому середовищі, аналізувати їх причини та наслідки.

3. Прийняття рішень та дії: діти повинні навчитися приймати рішення на основі знань про природу та навколишнє середовище та брати активну участь у природоохоронних проектах та заходах.

4. Цінності та ставлення: Діти повинні розвивати цінності, пов'язані з повагою до природи та навколишнього середовища, такі як відповідальність, турбота, повага та солідарність.

Методи розвитку екологічної культури у дітей:

1. Вивчення природи та екосистем: екскурсії, спостереження за рослинами і тваринами, вивчення різних екосистем та їх взаємозв'язків.

2. Практичні заняття: проведення експериментів, створення екологічних моделей, сортування відходів, посадка рослин та догляд за ними.

3. Екологічні проекти та заходи: організація екологічних кампаній, конкурсів, виставок, тематичних днів і тижнів.

4. Ігри та рольові ігри: проведення ігор, які допомагають дітям зрозуміти взаємозв'язок між людиною та природою, а також розвинути навички співпраці та прийняття рішень.

5. Літературно-художні твори: читання книг та перегляд фільмів, які знайомлять дітей з природою та екологічними проблемами.

Розвиток екологічної культури у дітей є важливою складовою їх навчання і виховання. Вона допомагає дітям стати відповідальними та активними громадянами, здатними приймати рішення на основі знань про природу та навколишнє середовище та піклуватися про них для майбутніх поколінь [4].

Отож, формування екологічної культури є важливою складовою процесу виховання дітей. Вчителі можуть застосовувати різні методи та підходи, такі як проведення занять на природі, використання ігор та вправ, проведення досліджень та проектів та використання мультимедіа. Ці методи допоможуть дітям глибше дізнатися про тваринний та рослинний світ, їхнє природне середовище, а також розуміти складні екологічні процеси і проблеми та й вплив своїх вчинків на природне середовище. Також ці методи допоможуть

виховати у дітей любов до природи та її захисту, що є важливим для збереження природних ресурсів і екологічної стабільності у майбутньому.

1.2 Зв'язок географії та екологічної культури

Питання взаємодії людства та природи стало одним із нагальних викликів сучасності. Екологічні виклики, пов'язані з охороною і раціональним використанням природних ресурсів, не впливають з природи загалом, а є складовою природного середовища, яке впливає на суспільство як цілісний планетарний процес.

Залежність людини від навколишньої природи, а точніше, від географічного середовища ніколи не заперечувалася, хоча ступінь цієї залежності різними вченими оцінювалася по-різному [3]. Крім того, природне середовище розглядається як результат попереднього процесу взаємодії людського суспільства з його природним середовищем. А суспільство розуміється як суб'єкт, який надає глобальний вплив на географічне середовище через своє матеріальне виробництво. Темпи, зростання і масштаби впливу суспільства на навколишнє середовище в даний час стали екологічною проблемою.

Географічне середовище, змінюючись під впливом об'єктно-практичної діяльності суспільства, в той же час надає на нього все більш значний вплив. Суспільство і географічне середовище стають взаємно чутливими до тих чи інших змін в частині єдиної системи і, як наслідок, взаємозалежні і взаємозалежні.

Зараз у навколишньому середовищі відбуваються значні зміни через різноманітні трансформації в житті людства. Світ переживає епоху глобалізації, цифровізації та всесвітньої комунікації.

У цих умовах роль екологічної культури у свідомості людей, що населяють планету, безсумнівно, зростає. У той же час слід сказати, що екологічні зміни в природі не є чимось неприродним, це природний процес,

лише останнім часом під впливом антропогенного впливу вони помітно прискорилися. В результаті марнотратних методів спалювання нафти, вугілля та інших каустобіолітів, хижацької вирубки лісів, безвідповідального внесення токсичних речовин в ґрунти і водні джерела, а також неконтрольованого викиду шкідливих автомобільних і промислових газів в атмосферу, сьогодні крихка рівновага в природній системі порушена. Серйозної шкоди завдано всій геосферичній оболонці Землі. Людство підірвало власну систему життєзабезпечення, і наслідки цього можуть бути незворотними.

Для того щоб зрозуміти сутність процесів, що відбуваються, необхідно зрозуміти природу і масштаби впливу антропогенної діяльності на природні компоненти, і цьому розумінню повинна допомогти екологічна культура.

Основу формування екологічної культури складає екоцентричний підхід, який ставить на перший план стійкість живої природи та її вплив на людське суспільство. На відміну від антропоцентризму, екоцентризм виходить з ідеї про існування єдиної системи, де всі живі організми, включаючи людей, разом із їхніми ресурсами, економікою, технікою та культурою, взаємодіють як одне ціле з природним середовищем. Цей принцип цілісності відіграє важливу роль у розумінні сучасних екологічних проблем. Вона все більше впливає на теоретичне розуміння взаємозв'язку людини і природи, змушуючи шукати співвиміри природних і штучно створених потенціалів планети [1].

Під впливом сучасної екологічної ситуації екологічна культура істотно видозмінюється і починає розуміти географічне середовище не в собі, а в своїх відносинах з суспільством, тобто предметом є система "суспільство - географічне середовище". Сьогоднішнє порушення рівноваги процесів, що відбуваються в природі, вимагає підвищення екологічної культури суспільства, що необхідно для подолання кризової ситуації у взаєминах людини і природи.

Екологічна культура поєднує в собі природні, соціальні та технічні елементи наукового пізнання, охоплюючи просторово-часові взаємозв'язки і взаємодію в географічному середовищі, утворюючи єдину цілісну систему.

Формування екологічної культури людини є способом гармонізації зв'язків між суспільством і природою, що спрямований на збереження життя на планеті, свідому соціально-економічну активність суспільства та усвідомлення існування трьох принципів: Природа - Людина - Суспільство.

Мета створення геоecологічної культури полягає у вихованні відповідального та уважного ставлення до природи. Це можливо досягнути через систематичну роботу, спрямовану на формування наукових знань про взаємодію людини, суспільства та природи. Також важливими є екологічні цінності, норми і правила взаємодії з природою, а також вміння й навички вивчення та охорони природних ресурсів. Однак на практиці використання природних ресурсів не завжди відбувається грамотно.

Екологічна культура пов'язана не стільки з розширенням екологічної інформації, скільки з формуванням екологічного мислення [5]. Одним з визначальних елементів екологічного мислення є те, що людина є біосоціальною істотою, і він розглядається і як частина біосфери (природа в цілому), і як частина суспільства. У той же час публічний погляд на екологічні проблеми слід розглядати як цілісний блок знань про морально-етичні основи взаємодії з природою, традиції взаємин людини до природи, трансформації еколого-естетичного ідеалу.

Важливо створити систему екокультурних цінностей, яка відобразить сучасне сприйняття світу, подолавши антропоцентризм за рахунок підходів холізму, синергетики, коеволуції та гармонії між Людиною і Природою [2].

Екологічна культура - це сукупність матеріальних та духовних цінностей, які створені людством протягом історичного розвитку. Основними характеристиками екологічної культури є:

- екологічна освіта, свідомість та прагнення до збереження та поліпшення природного середовища як основи існування суспільства;
- здатність застосовувати екологічні знання в практичному житті та повсякденних справах;

- уміння розпізнавати реальні екологічні проблеми та знаходити оптимальні рішення.

Важливо й те, що екологічна культура інтернаціональна за своєю суттю і є частиною культури певного народу. Екологічна культура, таким чином, генетично взаємопов'язана з основою освітньої та виховної діяльності.

Формування екологічної культури - процес тривалий. Тут, перш за все, необхідно забезпечити фундаментальність і аксіологічний характер екологічного знання як основи розвитку особистості і майбутнього екологічно компетентної поведінки. На цій основі формується система цінностей і переконань, яка необхідна для прийняття екологічних і природоперетворюючих рішень. І на цій основі формувати екологічне конвергентне мислення, що забезпечує екологічно грамотну та екологічно чисту поведінку для подальшої інтелектуальної мотиваційної діяльності.

Рівень розуміння формування екологічної культури є лише одним з багатьох факторів, як об'єктивних, так і суб'єктивних, від яких залежить прилучення людей до нового формату взаємодії з навколишнім середовищем. Глибоке розуміння сутності і значення екологічної культури є необхідною передумовою і орієнтиром для такого формату [4].

В освоєнні екологічної культури повинен бути тісний взаємозв'язок з такими науками, як економіка, право, філософія, психологія та етика. Не варто забувати і про естетичну складову, оскільки збереження красивих ландшафтів не менш важливе в естетичному плані, ніж збереження пам'яток стародавньої культури. Природу слід розглядати як джерело людської творчості і як естетичну цінність, в якій задіяний весь потенціал природних естетичних задовольень і емоційних людських почуттів.

Розкрити динаміку сучасного екокультурного процесу, передати відчуття його складності та інтенсивності, напруженого і неспокійного ритму, що відображає дух оновлення, змін, що відбуваються в суспільстві - це завдання має вирішувати все суспільство.

Розглядаючи аксіологічні функції екологічної культури, перш за все, необхідно звернути увагу на взаємозв'язок ціннісно-пізнавального, емоційно-ціннісного та ціннісно-діяльнісного аспектів цієї культури.

Ціннісно-пізнавальний аспект пов'язаний з розкриттям теорій і концепцій, що мають аксіологічну та екологічну навантаження; універсальна цінність компонентів природи (живих і неживих) як системи життєзабезпечення; індивідуальне та громадське здоров'я як умова благополуччя та адаптації до життя; Екологічна безпека життя як умова сталого розвитку тваринного світу та географічної оболонки. Цей же аспект пов'язаний з особистісним ознайомленням з загальнолюдськими цінностями, розвитком в собі гуманізму.

Емоційно-ціннісний аспект орієнтований на розвиток почуттів і душевних переживань, пов'язаних з красою живої природи, досконалістю форм, різноманіттям фарб і проявів життя, особистісним сенсом їх сприйняття.

Ціннісно-діяльнісний аспект відображає результати людської діяльності і спрямований на формування ціннісного ставлення до природи. Під ціннісним ставленням до природи розуміють стійке особистісне переважання пізнавального інтересу, адекватне ставлення до особливостей природи, дотримання норм екологічно грамотної поведінки, розуміння унікальності природи, усвідомлення її ролі в розвитку особистості, вміння взаємодіяти з природою на основі просторово-часової єдності, дотримання моральних обмежень і використання природоохоронних технологій.

На закінчення хотілося б відзначити, що екологічна культура включає в себе творчу діяльність людини в процесі пізнання природи і як самореалізація людини має продуктивний і творчий характер в динамічно розвивається природно-соціальної системі. Такі якості, як готовність до природоохоронної діяльності, екологічно орієнтовані оціночні судження, спрямованість потреб, соціальна активність, заснована на системі екологічних поглядів і переконань, повинні стати невід'ємними якостями сучасної людини з екологічною культурою. Формування екологічної культури є пріоритетним напрямком

розвитку будь-якого суспільства, незалежно від політичного устрою та економічної формації.

1.3. Роль вчителя у формуванні екологічної культури учнів

Виховання екологічної культури учнів стає нині одним з найважливіших завдань нашого суспільства та освіти. Успішність вирішення цієї проблеми багато в чому визначається, якщо вона розглядається в єдиному контексті, органічним взаємозв'язком з діяльністю школярів з професійної орієнтації, спрямованої на формування таких якостей суб'єкта трудової діяльності, як цілепокладання, планування, здатність контролювати та оцінювати свої дії, хід та результати своєї праці, проявляти творчу активність. Ці якості, як правило, гарантують становлення майбутнього професіонала, визначають його життєві та професійні цінності. В даний час людство виявляє глибоке занепокоєння станом і здоров'ям планети. Втрата нових видів рослин і тварин, збідніння біологічного розмаїття, глобальна зміна клімату, руйнація озонового шару, настання пустель, масова загибель лісів. У наш час це звучить тривожним набатом, суворим попередженням: «Схаменіться, одумайтеся, не губіть!».

З моменту зародження людського життя на Землі древні люди інтуїтивно розуміли, що вижити вони можуть, тільки дотримуючись законів природи, за якими і будували свої відносини з чотирма стихіями – землею, водою, повітрям та вогнем, вони поважали унікальність і водночас взаємозалежність всього живого. Сьогодні ми, люди початку XXI сторіччя, забули заповіді стародавніх. І незважаючи на те, що озброєні серйозними науковими знаннями, щохвилини і повсюдно порушуючи закони природи, поставили навколишній світ на межу неминучої загибелі. Роль вчителя у формуванні екологічної культури учнів є важливою та багатогранною.

1. Педагогічний приклад: вчитель може стати прикладом в екологічно відповідному поведінці, демонструючи свою турботу про навколишнє середовище у повсякденному житті.

2. Навчання знань: вчителі відповідальні за навчання учнів основам екології, принципам природоохоронної діяльності, впливу людини на середовище та методам збереження природи.

3. Виховання свідомого ставлення до природи: вчитель може працювати над формуванням свідомого ставлення учнів до природи, розуміння важливості її збереження та відповідальності за власні дії.

4. Проведення екологічних заходів та проєктів: вчителі можуть організовувати екологічні заходи, такі як прибирання територій, екскурсії в природні заповідники, тематичні виставки та інші події, які допомагають поглиблювати знання та зацікавленість учнів у екології.

5. Підтримка ініціатив учнів: вчителі можуть підтримувати та сприяти ініціативам учнів у сфері охорони довкілля, допомагаючи їм реалізовувати проєкти та ідеї, спрямовані на збереження навколишнього середовища.

В цілому, вчителі грають ключову роль у формуванні екологічної культури учнів, яка є важливою для сталого розвитку суспільства та збереження навколишнього середовища для майбутніх поколінь.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

2.1. Екологічна компетентність як показник якості екологічної освіти учнів

У сучасних умовах Україна стикається з серйозною екологічною загрозою, що потребує ретельного вивчення її масштабів та наслідків для економіки внаслідок необережного використання та знищення природних ресурсів. Останнім часом екологічна ситуація у промислових районах погіршується непропорційно, що проявляється у збільшенні вмісту токсичних речовин у питній воді та продуктах харчування, а також у втраті стабільності екосистем та зростанні ризику для здоров'я населення та окремих секторів виробництва. Важливо розрізняти техногенні впливи, зокрема викиди токсичних речовин, та опосередковану дію глобальних процесів, таких як потепління, які спричиняють планетарні зміни. За підрахунками фахівців, на сьогодні серед українців різко зростає кількість хвороб, що спричинені екологічними факторами. Підвищується смертність населення, навіть серед новонароджених.

Ще однією проблемою є порушення біологічного різноманіття та рівноваги в біосфері. Неузгодженість між видами в екосистемах призводить до поширення переносників хвороб для людей та тварин. Поява генотоксичних речовин у навколишньому середовищі призводить до збільшення різноманітності вірусів та грибкових патогенів. Зменшення рослинного різноманіття та зеленої біомаси призводить до зменшення вироблення кисню в атмосфері та послаблення здатності рослин зменшувати забруднення повітря. Порушення органічного циклу, яке характерне для сучасних агротехнологій, призводить до швидкої та необоротної втрати родючості ґрунтів.

Вплив хімічних токсичних речовин ставить під загрозу джерела питної води та природні та штучні водойми. Ще однією проблемою є наявність пестицидів та інших агрохімікатів, які заборонені для використання, а також накопичення золи від шлакових відходів Трипільської та Чернігівської ТЕЦ. Наразі зола відвали переповнені, відсутні вільні резервні площі для його утилізації, і подальше накопичення загрожує забрудненню ґрунтових та поверхневих вод. Також актуальними є питання, пов'язані з видаленням відходів гальванічного виробництва, відпрацьованих розчинників, фарб та інших відходів хімічних процесів, а також з утилізацією джерел іонізуючого випромінювання, які вже вичерпали свій термін експлуатації.

Воєнні дії можуть мати серйозний вплив на екологічний стан країни через різноманітні причини:

1. Забруднення ґрунтів та водних джерел через викиди токсичних речовин, випадкове або навмисне руйнування промислових об'єктів, а також вибухи військової техніки.

2. Руйнування природних місць, лісів, морських рифів та інших екосистем, що має негативний вплив на біорізноманіття та природні ресурси.

3. Руйнування інфраструктури, викиди токсичних речовин, пожежі і т. д. можуть також мати вплив на кліматичні умови регіону, зокрема, збільшувати рівень парникових газів у атмосфері та спричиняти зміни в погодних умовах.

4. Війна може призвести до втрати видів рослин і тварин через руйнування їхніх природних місць існування, переселення населення, знищення природної рівноваги тощо.

5. Воєнні дії можуть також призвести до гуманітарних криз, які можуть мати серйозний вплив на екологічний стан країни через масове переміщення людей, брак доступу до води та інших ресурсів, знищення інфраструктури та інше.

Таким чином, воєнні конфлікти можуть мати серйозний та тривалий вплив на екологічний стан країни, який може відчуватися ще протягом багатьох років після завершення війни.

Незважаючи на намагання вчених запобігти екологічним кризовим ситуаціям та глобальним загрозам, на сьогоднішній день не існує ефективної та діючої програми для поліпшення ситуації та забезпечення сталого розвитку. Важливо розуміти, що немає універсального рецепту для такого розвитку. Кожна країна має розв'язувати цю проблему, враховуючи свої власні цілі, національні особливості та економічні можливості.

В Україні нагально потрібно прийняти загальнодержавну програму для вивчення екологічних, біологічних та агробіологічних наслідків техногенного навантаження на навколишнє середовище, а також розробити ефективні заходи для запобігання їхнім негативним наслідкам.

2.2. Шкільна географія та її роль на формування екологічної свідомості учнів

На сучасному етапі екологічна освіта та виховання молодого покоління належать до ключових напрямів сучасних науково-педагогічних досліджень. Зміни у екологічних умовах планети, викликані дисбалансом між суспільством і природою, а також посиленням людської активності в природному середовищі, призвели до численних соціально-екологічних проблем. Однією з таких проблем є виховання екологічно свідомого громадянина планети, що здатний сприяти розв'язанню складних завдань щодо збереження природи, забезпечення соціальної гармонії та охорони природного середовища [7].

Враховуючи психофізичні особливості учнів, рекомендується проводити такі природоохоронні заходи (рис. 1.1):

Рис. 1.1. Природоохоронні заходи

Джерело [11]

У курсі "Україна у світі: природа, населення" для учнів 8 класу звертається увага на наступні аспекти у рамках змістової лінії "Екологічна безпека та сталий розвиток":

1. Усвідомлення впливу людської діяльності на природу України, включаючи вивчення комплексів природи країни та розуміння важливості дотримання правил поведінки в природному середовищі.

2. Значення природоохоронних територій для збереження унікальних ландшафтів України та ознайомлення з роллю Червоної та Зеленої книг України в охороні видового різноманіття.

3. Формування стилю поведінки в умовах екстремальних природних явищ, екологічних криз, техногенного забруднення та на природоохоронних територіях.

Пропонується проводити природоохоронні заходи в рамках вивчення цього курсу, щоб допомогти учням краще розуміти та оцінювати екологічні проблеми України та розробляти власні шляхи їх вирішення.

Одним із найпоширеніших природоохоронних заходів є екскурсії. Важливо зауважити, що вони мають різноманітні теми, але завжди мають спільну основну освітню ціль. Під час відвідування краєзнавчих музеїв учні формують національну свідомість, укріплюють почуття приналежності до рідного населеного пункту та народу, вчать цінувати культуру і створювати духовний зв'язок між поколіннями. Такі екскурсії допомагають дітям засвоїти історію свого рідного краю, розуміти історичні, а також культурні цінності, що сформувались протягом століть. Варто відмітити, що для дітей музей - це не лише джерело знань, а й засіб пізнання досягнень людства у різних галузях, таких як історія, мистецтво, наука та сучасна техніка.

На сучасному етапі екологічного виховання все більшою популярністю користуються екологічні проекти. Ці проекти сприяють розвитку комунікативних та дослідницьких вмінь учнів і сприяють формуванню системного мислення. Метод проектів дозволяє учням самостійно набирати досвід, вчить їх досліджувати та розв'язувати проблеми. Екологічні проекти допомагають задовольнити вимоги дитини в самореалізації та самовираженні, розвивають творчу особистість та сприяють співпраці дітей і дорослих.

Під час реалізації екологічних проектів учні навчаються співпрацювати з різними соціальними групами. Також вони здобувають навички у розрахунку бюджету проекту, що потребує математичної та фінансової грамотності. Мета реалізації екологічних проектів полягає в підвищенні екологічної грамотності молодого покоління та формуванні в них правильної екологічної поведінки, спрямованої на збереження навколишнього середовища та підтримку екологічно чистого життя.

Упродовж багатьох років вже проводяться різноманітні дитячі екологічні конкурси малюнків, такі як "Екологія очима дітей" або "Вода – джерело життя". Ці конкурси стали одним з простих і ефективних способів екологічної освіти населення. Вони дають змогу висловити своє бажання зберігати природу, використовуючи пензлі та фарби, та надихають інших людей піклуватися про навколишнє середовище через свої рисунки та плакати.

Додатково до цього, інформаційні стенди, екскурсії, бесіди та майстер-класи надають певний виховний вплив на свідомість учнів. Це заставляє їх задуматися про свою поведінку в природі та підвищує їхню екологічну грамотність.

Усвідомлене і відповідальне ставлення до навколишнього середовища полягає у бережливому ставленні до природи, спрямоване на його охорону, збереження і відновлення. Бережливе ставлення до природи охоплює аспекти ефективного використання такі, як мінімізація викидів і відходів, використання екологічно чистих технологій і матеріалів, ефективне використання природних ресурсів, дотримання екологічних стандартів та правил поведінки в природних екосистемах.

Крім того, відповідальне ставлення до природи передбачає підтримку та участь у природоохоронних заходах, відновлення і збереження природних угідь та видів, а також поширення екологічної свідомості серед інших людей.

В результаті впровадження освітньої складової "Екологічна безпека і сталий розвиток" у навчальний процес курсу географії "Україна у світі: природа, населення", учні здобудуть екологічну компетентність. Вони зможуть застосовувати свої знання для прогнозування наслідків людського впливу на екосистеми, визначати правила своєї поведінки в сучасному оточенні, робити висновки про важливість охорони природних угруповань для збереження біосферної рівноваги, а також виявляти особисте ставлення до екологічних проблем та брати участь у їх вирішенні.

Варто підсумувати, що комплекс екологічних знань, дій та відносин створює екологічну культуру школярів, яка є цілісним утворенням особистості. Це ґрунтується на взаємодії інтелектуального, пізнавального, емоційного та практичного розвитку дитини і відображає формування єдиного освітнього простору.

При впровадженні природоохоронних заходів розвиваються різноманітні важливі компетентності, включаючи вміння навчатися,

загальноосвітню, підприємницьку, соціальну, цифрову (ІКТ-компетентність), а також компетентність у збереженні здоров'я.

2.3. Формування екологічної культури учнів під час вивчення географії: методика та результати дослідної роботи

Географія як предмет навчання є сукупністю термінів, що прогресують у логічній послідовності та взаємодії. Розвиток понять є основною силою всього процесу навчання та виховання.

Наукові поняття, засвоєні учнями, формують фундамент їхніх знань і служать базою для подальших висновків. На початку ХХІ століття географія не лише зберегла свій потенціал, але й має стати ключовою наукою, що об'єднує природничі та суспільні науки для розв'язання проблем, спричинених взаємодією людини і природи. Сучасна географія, перебуваючи на перетині цих двох сфер, здатна повноцінно аналізувати взаємодію людини з навколишнім середовищем [4, 19].

У шкільних курсах географії знання поступово ускладнюються, поглиблюються і розширюються з кожним курсом. У курсі географії материків і океанів для 7 класу зміст базових знань охоплює найширший географічний простір. У курсі фізичної географії України для 8 класу, який завершує природничо-географічну освіту учнів основної школи, знання є найбільш складними та глибокими. Цей курс володіє великим потенціалом для формування і розширення знань на регіональному і місцевому рівнях. При вивченні окремих природних компонентів та ландшафтів акцентується на їх раціональному використанні та охороні.

Необхідно зазначити, що структура понять визначається складом базових наук, які включаються до шкільного предмета географії. Отже, традиційно географічні поняття відображають екологічні, морфологічні, економічні, соціальні, біологічні, агрономічні та топографічні аспекти.

Відповідно до логіки формування, поняття можуть бути односкладовими та багатоскладовими, а також вузькоспеціалізованими та узагальненими (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1.

Групи біологічних, географічних та екологічних понять [10].

Групи понять	Визначення групи
Прості	Початкові концепти, які відповідають конкретним складовим основних наук.
Суміжні	Більш загальні концепти, які охоплюють низку первинних.
Спеціальні	Поняття, що розвиваються в межах одного шкільного курсу
Узагальнюючі	Загальні концепції, які об'єднують знання про біологічні, географічні та екологічні закономірності будови, взаємозв'язки та принципи існування живої та не живої природи

Джерело [11]

Тому розвиток понять є ключовою рушійною силою всього процесу пізнання в цілому та в шкільній практиці зокрема.

Розглянемо загальні положення теорії формування географічних понять. Система понять у шкільному предметі "Географія" формується на основі складових різних наук. Кожне поняття поступово еволюціонує, переходячи від простих до складних, від спеціальних до загальних понять [7, 18].

Процес формування понять безкінечний і може бути зображений як перевернутий конус, де відзначаються рівні розвитку різних понять. Вчитель повинен знати це положення і використовувати його для визначення рівня засвоєння понять, відповідних віковим особливостям учнів на конкретному

етапі навчання. Узагальнюючі географічні поняття формують світогляд, що не тільки систематизує знання, але й розвиває переконання, які відображають ставлення дитини до навколишнього світу.

Найважливішим завданням у підвищенні ефективності та якості географічної освіти при вивченні географії є передача учням необхідних географічних, екологічних та соціальних знань. Це досягається шляхом застосування вибраних підходів до навчання та виховання. [1, 12].

У процесі планування і проведення уроків географії вчителям потрібно звернути особливу увагу на наступні чинники:

1. Вчителю, щоб здійснити якісне навчальне спілкування на уроці і сформувати в учнів нову структуру знання, важливо самому усвідомити ієрархію понять, систему ідей в своєму предметі, вміти знаходити варіанти взаємодії елементів уроку один з одним, сприяти на уроках осмислення нового матеріалу під кутом зору нової ситуації. В організації нестандартних уроків мета вчителя – йти від відтворюючої до творчої активності і самостійних дій. При цьому, використовуючи комплексний підхід, який дозволяє реалізувати освітні завдання, виховні завдання і розвиваючу спрямованість навчання.

2. Визначити зв'язок вивчення даної теми уроку з попередніми уроками, а також з уроками інших дисциплін, що вивчаються, які учні вивчають в школі.

3. Якщо вчитель мотивує на уроці пізнавальну діяльність учнів, розкриває перед учням що потрібно в результаті цього уроку знати і вміти, яке освітнє, теоретичне і практичне значення досліджуваного матеріалу, то учні починають глибше розуміти цінність отриманої освіти.

4. Стандартний урок принесе користь, якщо викличе в учнів живий інтерес і активні дії відповідно до доступним матеріалом для проведення уроку [8, 17].

5. На уроці організувати позитивний настрій до навчання, щоб у учнів знімалися емоційний переляк і напруженість. Організувати таку атмосферу і взаєморозуміння, щоб учні позитивно ставилися один до одного, і кожен учень

активно брав участь в процесі навчання. При цьому підвищується мотив самооцінки і допомогу один одному для досягнення кінцевої мети [6, 10].

6. Опора на індивідуальний досвід учнів, що реалізується в процесі нетрадиційних уроків, допомагає учням в засвоєнні знань, осмисленні дійсності і вихованні активного ставлення до сучасного життя

7. Формування у всіх учнів відповідального ставлення до навчання, навичок правильної організації навчальної праці на уроці.

8. Головною запорукою успіху уроку є ретельна та продумана підготовка, яка передбачає детальне планування і осмислення його проведення [2, 7].

9. Для того щоб урок був ефективним, потрібно при його плануванні:

- чітко і конкретно визначити мету уроку, тому, що результат проведення кожного уроку в основному залежить від конкретно і правильно поставлених цілей уроку і шляхів до їх досягнення;
- визначити взаємозв'язок уроку з попередніми і черговими уроками по тематичним плануванням;
- чітко і конкретно визначити тип і форму уроку для досягнення поставленої мети;
- відібрати важливе і відповідне поставленим цілям змісту теми, яку вивчають на уроці, і обсяг досліджуваного матеріалу;
- планований результат навчання, знання і вміння, які придбають учні по ходу уроку;
- приготування доступних і необхідних матеріалів і засобів навчання;
- найголовніший аспект – враховувати рівень підготовки учнів і визначити орієнтацію на сильних і слабких учнів, щоб забезпечити досягнення результатів всім класом, а також індивідуальні інтереси і здібності учнів [2, 15].

Формування екологічної культури серед учнів у процесі вивчення географії може бути дуже ефективним.

1. Вивчення екологічних проблем: географія може включати в себе вивчення екологічних проблем, таких як забруднення довкілля, зміна клімату, втрата біорізноманіття та інші. Розуміння цих проблем допомагає учням усвідомити важливість збереження природних ресурсів та екосистем.

2. Практичні дослідження: учні можуть проводити польові дослідження щодо стану природних об'єктів та їх впливу на довкілля. Наприклад, вони можуть вивчати якість води у місцевих річках або вплив забруднення на місцеві екосистеми.

3. Проекти зі збереження середовища: учні можуть створювати проекти, спрямовані на збереження довкілля в їхній школі або громаді. Ці проекти можуть включати в себе висадку дерев, організацію сміттєвих тижнів або навіть створення екологічних клубів.

4. Дискусії та обговорення: проведення дискусій та обговорень з екологічних тем допомагає учням розвивати своє уявлення про проблеми навколишнього середовища та здатність приймати обґрунтовані рішення.

5. Співпраця з місцевими органами влади та організаціями: школа може співпрацювати з місцевими органами влади та екологічними організаціями для організації спільних заходів з охорони навколишнього середовища.

Ці підходи допомагають учням розвинути свідоме ставлення до довкілля та стати активними учасниками в його збереженні.

РОЗДІЛ 3 АНАЛІЗ ТА ВИСНОВКИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНOSTІ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ ТА В ПОЗАКЛАСНІЙ РОБОТІ

3.1. Вивчення досвіду роботи вчителів з формування екологічної культури учнів

У навчальному курсі «Материки і океани» для учнів сьомого класу географічна карта виступає як засіб вивчення, який виконує різні функції, такі як комунікація, моделювання і пізнання. Карта є необхідним інструментом для зберігання і передачі просторової інформації, маючи при цьому значну інформаційну потужність. Вона представляє собою картографічний образ, який використовується для уявлення учнями географічних об'єктів і явищ, а також для створення просторових моделей досліджуваних територій.

При вивченні шкільних географічних курсів можна помітити, що знання поступово ускладнюються, поглиблюються та розширюються з кожним курсом. Зокрема, в курсі «Материки та океани» (7 клас) просторовий охоплення знань найбільше, а курс фізичної географії України (8 клас) завершує навчання з природничої географії основної школи і відрізняється найскладнішим і найбільш детальним змістом. Цей курс фізичної географії має значний потенціал для формування і поглиблення знань на регіональному і локальному рівнях, досліджуючи окремі природні компоненти та ландшафти з точки зору їх раціонального використання та охорони.

Основною проблемою підвищення ефективності та якості географічної освіти під час вивчення фізичної географії є передача учням необхідних географічних, екологічних і соціальних знань, що досягається за допомогою застосування відповідних методів навчання та виховання [12, 13].

Основна функція вчителя – сприяти розвитку пізнавальної діяльності учнів – підкреслює важливість використання методів навчання у процесі вивчення шкільної географії. Ці методи сприяють підвищенню рівня пізнавальної активності школярів, оскільки дозволяють їм отримувати готову

інформацію та інструкції, організовувати та формувати власні думки. Вони сприяють розвитку частково-пошукової діяльності під керівництвом вчителя і самостійної пошуково-дослідницької активності школярів, а також допомагають формувати морально-оціночні погляди, включаючи оціночні аспекти.

У методиці географії поки що немає теоретично обґрунтованої та експериментально перевіреної відповіді на питання: які плани необхідні вчителю для успішного вирішення освітньо-виховних цілей курсу, які їхні функції, взаємозв'язок і супідрядність, їх форма і зміст. Також слід визначитися які типи уроків за дидактичними цілями прийнятні для шкільної географії з урахуванням специфіки її змісту та вікових особливостей школярів, як планувати навчально-пізнавальну діяльність учнів.

Наша робота проходила у ліцеї №11 Звягельської міської ради та загальноосвітній школі № 2, м. Звягель. Для оцінки відношення учнів до уроків географії із використанням карт було проведене анкетування учнів 7 «А» класу у ліцеї, де поглиблено відпрацьовували навички роботи із географічної картою, та 7 «Б» класу у загальноосвітній школі, де викладали тільки традиційні форми вивчення географічних карт. Анкету ви бачите у таблиці нижче:

Таблиця 3.1.

Анкетування учнів обраних класів

Запитання, та варіанти відповідей	Кількість відповідей у 7 «А»	Кількість відповідей у 7 «Б»
Чи подобається вам предмет «Географія»?		
Подобається	14	4
Не дуже	8	12
Не люблю вчитися	2	6
Чи вважаєш ти, що географія цікавий предмет?		
так	20	6
ні	0	10

(«Б» клас) поглиблені уроки з вивчення географічних карт. Для цього учні відповіли на питання: «Чи подобається вам географія?» Їх відповіді аналізувалися [13] та були отримані наступні результати (див. рис. 3.1):

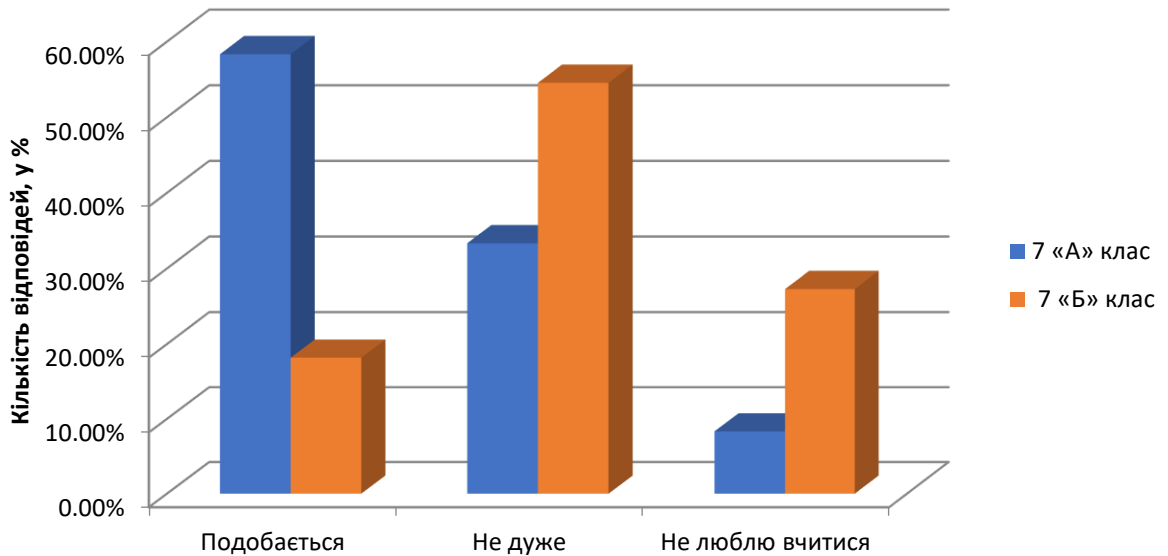

Рисунок 3.1. Порівняння результатів відносин учнів до предмету «Географія» в класі «Б» та класі «А», виражено у відсотках.

Джерело: розроблено автором

Як видно з діаграми, зацікавленість у вивченні географії в «А» класі, що вивчали географію через наочні форми уроків із використанням картоїдів, достовірно вище (на 70%), а кількість незацікавлених учнів навпаки значно менше на 65%.

Наступне запитання стосувалося принципів викладання предмету, та вчителя зацікавити процесом навчання (див. рис 3.2):

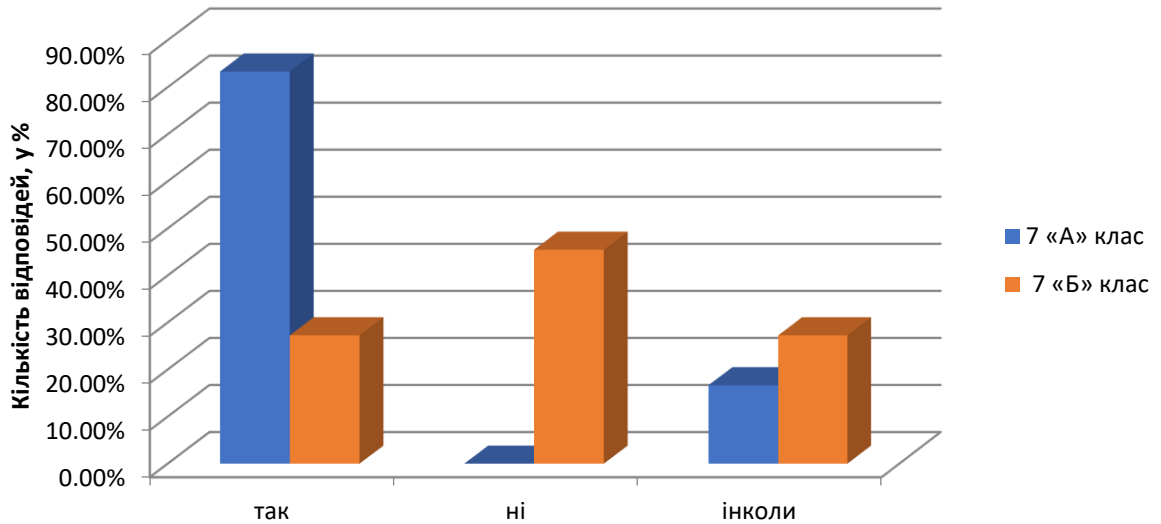

Рисунок 3.2. Зацікавленість учнів предметом, виражено у відсотках

Джерело: розроблено автором

У 7 «А» класі усі учні вважають викладання географії цікавим для себе або постійно (83 %), або інколи цікавим (16 %), картина відповідей у 7 «Б» класі зовсім інша: Лише 25 % учнів зацікавлені на уроках географії, та 20 % інколи бувають зацікавленими, переважна ж кількість дітей – майже 50% зовсім не зацікавлена на уроках географії.

Наступним запитанням було «Якщо ти отримуєш хорошу оцінку на контрольній, то тобі стає приємно, тому що?», тобто запитання про виявлення особистісних мотивів дітей до навчання. Ми дозволили дітям обирати декілька відповідей і розподіл цих відповідей ви бачите нижче (див. рис. 3.3):

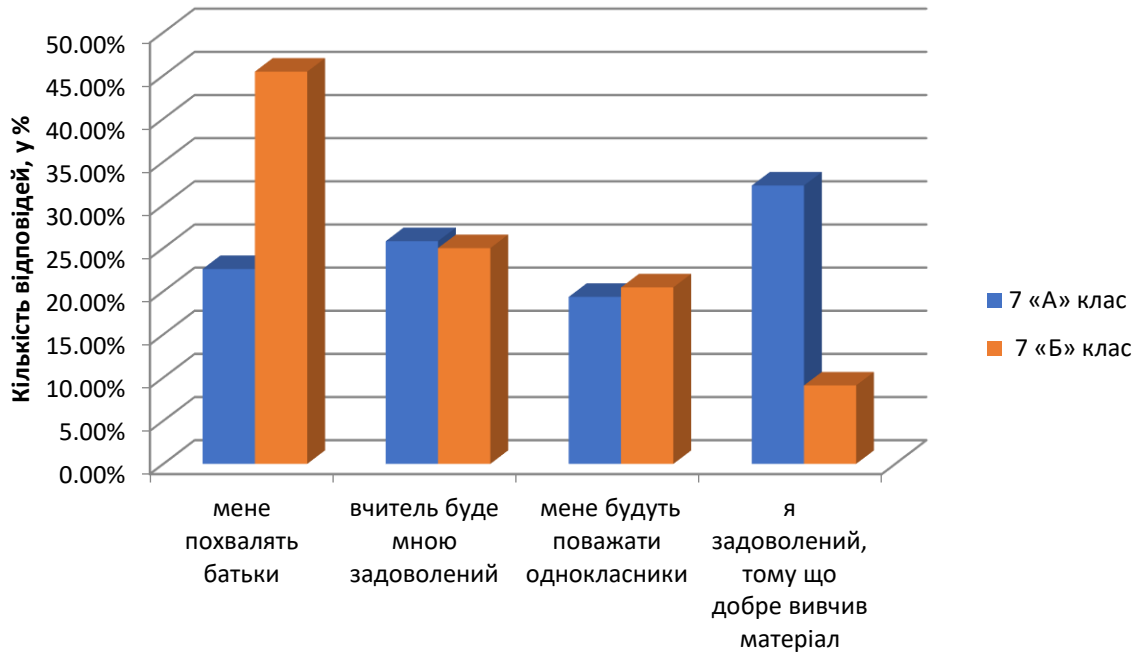

Рисунок 3.3. Відсоткове співвідношення відповідей на запитання «Якщо ти отримувеш хорошу оцінку на контрольній, то тобі стає приємно, тому що?»

Джерело: розроблено автором

Аналіз відповідей на це питання показує, що для більшості респондентів з 7 «Б» класу, орієнтованих на мотиви заохочення, успішна навчальна діяльність є приводом для отримання схвалення батьками (45% відповідей), вчителем (25 % відповідей), та отриманням поваги однолітків (20 % відповідей). Зовсім низький відсоток мають відповіді із освідомленням наскільки знання потрібні самому учневі – лише 10 % відповідей.

У класі, де проводили дослідження стану сформованості навичок роботи з географічною картою учнів ліцею розподіл відповідей дещо інший. Так 45,5% респондентів, отримуючи хорошу оцінку на тесті, стверджують, що вони добре знають навчальний матеріал – це говорить про переважання пізнавальних мотивів у дітей і усвідомлення ними про важливість знань. Мотиви із отримання похвали, чи поваги розподілилися приблизно рівно – по 20 %.

Але найбільш показовим, на наш погляд є результати підсумкового контролю знань та дослідження стану сформованості навичок роботи з географічною картою учнів ліцею. Після проведення контрольного тестового завдання, були відзначені наступні результати (див. рис. 3.4):

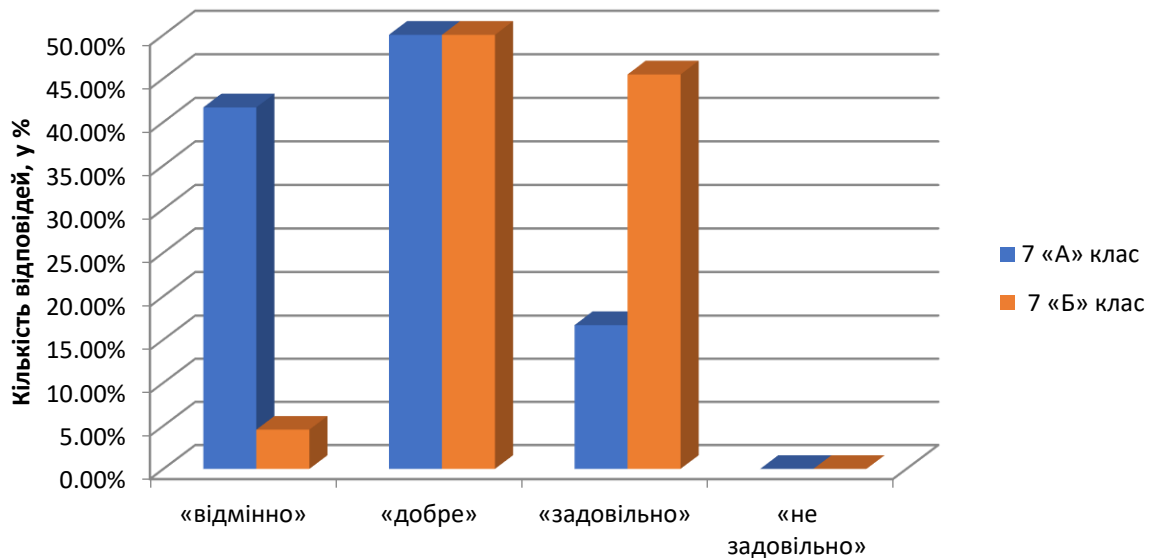

Рисунок 3.4. Порівняння результатів проміжної атестації з географії.

Джерело: розроблено автором

Варто зазначити, що якісний показник навчання і засвоюваності предмета та стан сформованості навичок роботи з географічною картою учнів ліцею значно вищий ніж у звичайній школі. Тому використання різноманітних форм навчання на заняттях з географії підвищує зацікавленість учнів до предмету, сприяє поглибленню і закріпленню знань.

У методиці навчання географії застосовуються різні підходи до узагальнення нових знань. Однак, на наш погляд, найпопулярнішим став метод організації навчально-пізнавальної діяльності учнів, що включає аналіз спільних і відмінних ознак географічних об'єктів, які вивчаються [2, 4].

3.2. Використання інтерактивних методів навчання

Дискусія про класифікацію методів викладання значно просунула вперед педагогічну науку, оскільки різні точки зору відображають природний процес диференціації та інтеграції знань про них. При цьому неможливо не визнати, що незважаючи на всі спроби, на сьогоднішній день немає звичайної класифікації методів викладання в дидактиці. Дидактичні дослідження виявляють, що назви та класифікація методів викладання суттєво відрізняються в залежності від обраного підходу до їх розробки.

Вчені визначили три групи методів: словесне, візуальне і практичне. Усні методи навчання включають: розповідь, пояснення, шкільна лекція, розмова. Розповідь вчителя і пояснення. Це найпоширеніші методи організації тренінгових робіт.

Розповідь є методом оповідального викладання матеріалу, що вивчається вчителем і активізації пізнавальної діяльності учнів. Найчастіше розповідь використовується в презентації навчального матеріалу, який є описовим. Наприклад, коротка біографія письменника в класах літератури, матеріал про географічне положення і природні умови країни в географії та історії, факти і приклади, що відносяться до історії наукових відкриттів з фізики, хімії, математики.

Розповідь як метод застосовується на всіх етапах навчання. Вона активізує сприйняття, розвиває цікавість, уяву і мислення. Явно, історія використовується в основному в процесі вивчення нового матеріалу для створення цілісного уявлення про учнів. На пізніх стадіях – поєднується з іншими методами. Ефективність методу забезпечується продуманістю розповіді її плану, послідовністю представлення матеріалу, обґрунтованістю прикладів і фактів, що використовуються, застосуванням методів порівняння і чіткості, емоційності, довжиною від 10 до 15 хвилин, складанням висновків.

Пояснення являє собою візуалізацію закону, правила, ходу проблеми, пристрою, а також аналіз природних явищ, історичних подій і дат, художніх

особливостей. Цей метод використовують для розкриття значення термінів і концепцій, функцій різних пристроїв, при вивченні нового матеріалу, формуванні наукових аргументів і висновків, а також для виявлення причинно-наслідкових зв'язків. Він попереджає теоретичні засади, що пояснюють суть явищ природи чи суспільного життя. Ефективність методу пояснення залежить від глибоких знань наукової складової змісту дисциплін, чіткої постановки задачі, визначення сутності проблеми, послідовності розкриття, причинно-наслідкових зв'язків, аргументації, побудові доказів, глибини та доступності викладення, корекції отриманих учнями знань, врахування індивідуальних та психологічних

На сьогодні при вивченні методів та прийомів навчання в школі основну увагу слід зосередити на проблемі освітнього стресу, з яким стикається більшість сучасних учнів. Подано результати досліджень, спрямованих на виявлення змін у психологічних та фізіологічних показниках учнів до і після занять з використанням технології інтерактивного навчання з географії у школі. Дослідження показали, що технологія інтерактивної гри в галузі навчання є здоров'язберігаючою та позитивно впливає на рівень засвоєння знань учнями.

У процесі навчання, діти, підлітки, хлопчики і дівчатка намагаються звикнути до життя в обмеженій свободі і мають величезну потребу в розумінні і конструктивній допомозі від дорослих. Одним з найбільш травматичних чинників для здоров'я школярів є загальна стресогенна система організації навчального процесу та проведення уроків. На "стандартному" уроці географії, атмосфера в класі, як правило, авторитарна. Для дітей з низькою самооцінкою, авторитарна система освіти, що характеризується зовнішньою оцінкою і порівнянням з іншими, найчастіше є джерелом стресу. Крім того, наслідки можуть призвести до стресових наслідків: страх публічної промови під час відповіді, страх бути засудженим однокласниками або вчителем, надмірне хвилювання, викликане недооцінкою власних знань у порівнянні з іншими учнями тощо. Демократичний стиль освіти орієнтований на близький,

довірливий контакт викладачів та учнів. Дослідження в цій галузі показують, що відмінності між авторитарним і демократичним стилем викладання формально не впливають на результати освітньої діяльності як такої, але мають дуже чіткий вплив на природу емоційного процесу уроку. В класах, де викладають демократичні вчителі, є більша взаємодія та співпраця студентів при рішенні задач, менш важливе значення має дух суперництва та процес викладання в цілому сприймається школярами більш позитивно.

Заняття у вигляді ігор є однією з форм нестандартних уроків, де весь клас включається у процес навчання та пізнання. Під час гри відбуваються зміни в емоційному та духовному стані учнів: вони стають більш розкутими та впевненими в своїх здібностях, з'являється бажання до змагань за лідерство. При виборі методів навчання та форм організації важливо враховувати вік, рівень знань та темп роботи учнів. У віці 12-15 років учнів цікавить більше повсякденне життя, але їхня зацікавленість емоційними аспектами значно зростає. Дуже часто один і той самий урок сприймається учнями в різних класах по-різному, якщо не враховувати індивідуальні здібності. Якщо додати ігрові елементи, це може зацікавити навіть найбільш пасивних учнів. Під час пізнавальних ігор учень виступає активним творцем реальності, що призводить до його особистісного зростання.

Навчаючи дитину нетрадиційними формами, ми створюємо умови для активізації пізнавальної діяльності. Виявляється, що стрес, що зустрічається у учнів під час більшості стандартних уроків, може бути не тільки фізіологічного і психологічного, але і педагогічно негативного характеру. Для підтвердження цієї гіпотези було проведено дослідження в паралелі 6-го класу середньої школи.

Мета цього дослідження полягала в тому, щоб підтвердити наявність навчального стресу у учнів на основі їх фізіологічної та психологічної діяльності, а також провести цикл уроків з використанням інтерактивних технологій навчання для створення позитивного фону.

Завдання:

- За допомогою антропометричного та фізіологічного вимірювання виявити у учнів експериментального класу загальний рівень фізичного стану, а також частоту серцевих скорочень (серця), рівень артеріального тиску (AD) і частоту дихання переміщення (CDD) до і після інтерактивних уроків гри;
- провести психологічні методи визначення психологічного феномену тривоги, добробуту, активності та настрою у учнів; порівняти ефективність до і після уроків.
- розробити та провести 15 інтерактивних уроків гри в експериментальному класі;
- визначити і порівняти результати дослідження циклу засвоєння теми тими, хто в експериментальних і контрольних класах.

Матеріали і методи

Основними методами, які використовуються в дослідженні, були методи визначення:

- рівня фізичного стану дітей і підлітків (проводиться за 6 індикаторами: вік, зріст, вага тіла, частота серцевих скорочень при спокої, діастолічний кров'яний тиск, систолічний кров'яний тиск);
- частота серцевих скорочень при спокої і після впливу зовнішніх чинників (вимірюється імпульсом, в порівнянні з нормою за віком); рівень артеріального тиску (визначається функцією серця, циркулюючої крові та судинної ємності з тонометром та фонендоскопа; у порівнянні з нормою за віком і статтю);
- ЧДД (визначаються при спокої, для одного дихання вважається інгаляцією і видиху; дані порівнювалися з нормою за віком і статтю);
- рівень тривоги;
- самопочуття, активність і настроїв (анкета).

Для визначення рівня засвоєння знань і відсотка його якості розроблені методи усного та письмового контролю знань у вигляді відкритих і закритих тестів, робота з плакатами, макетами, гербарним матеріалом, мультимедійними презентаціями.

Висновки

1. Фізіологічні методики показали, що всі студенти, які беруть участь в експерименті, фізично здорові, але періодично відчують стрес у навчанні (як видно з індикаторів частоти серцевих скорочень, частоти дихання, руху та зміни артеріального тиску до і після уроків).

2. У той же час, проводячи заняття з використанням інтерактивної технології навчання, незважаючи на фізіологічний стрес, який відчують учні, позитивно впливає на психічні показники учнів (як видно з проведення психологічних тестів по визначенню рівня тривоги, самопочуття, активності та настрою) через колективну працю, дух конкуренції, інтерес кожного учня в результаті, відчуття підтримки від усіх членів групи і, відповідно, більшої впевненості в своїх силах.

3. Як показали результати відсотка навчання в контрольних і експериментальних групах, інтерактивна-ігрова технологія навчання географії, створюючи позитивний емоційний фон, атмосферу згуртованості, відчуття відповідальності за загальний результат є найбільш продуктивною у порівнянні зі стандартом, тому що навчальний стрес, який відчують учні може бути переведені на мобілізацію життєво важливих систем організму, що стане родючим ґрунтом для більш продуктивного навчання.

3.3. Використання інноваційних технологій у навчальному процесі

Традиційні методи навчання – це методи, вироблені в багатовіковій педагогічній практиці та зберегли дотепер свою актуальність і є основою процесу навчання. Ціль традиційних методів навчання – передача учням нових знань і інформації з конкретної дисципліни.

Традиційні методи навчання можна поділити на:

Рисунок 3.5 – Традиційні методи навчання

Джерело: розроблено автором

Розглянемо усі традиційні методи навчання більш детально:

1 Словесні методи навчання – це методи, що дозволяють передати великий обсяг інформації в максимально короткий термін, поставити перед учнями наукову проблему й указати можливі шляхи її розв'язку. За допомогою слова педагог може викликати в уяві учнів яскраві картини й уявлення про об'єкти, явища, діяльність. До словесних методів відносяться:

Розповідь – усний виклад навчальної інформації в оповідальній формі. Даний метод активно використовується педагогами на всіх етапах навчання, зміні підлягає лише характер, обсяг і тривалість розповіді. Розповідь повинна викладатися зрозумілою й доступною мовою, мати конкретну мету, логіку викладу й емоційне фарбування.

Пояснення – словесне тлумачення закономірностей і властивостей досліджуваного об'єкта, явищ, понять або дій. Пояснення, по своїй суті – це монолог педагога перед учнями. Пояснення повинне мати точне й чітке

формулювання завдань, послідовно розкривати тему, містити аргументації, докази, зіставлення, аналогії й приклади.

Бесіда – метод, заснований на діалозі між педагогом і учнями, за задалегідь продуманому плану, складених навідних запитаннях і мати спрямованість на оволодіння учнями нового навчального матеріалу або повторення вже вивченого. Бесіда є одним з найбільш старих методів навчання, що був запропонований ще Сократом. У наш час розрізняють кілька видів навчальних бесід. Найбільшою популярністю користується евристична бесіда. Суть евристичної бесіди укладається в тому, що педагог опирається на наявні знання учнів, уміння, навички й практичний досвід, і поступово підводить їх до розуміння й засвоєння нової навчальної інформації, правил і висновків.

Бесіда використовується педагогом у тому випадку, якщо необхідно повідомити учням нові знання. Вступна бесіда – передує вивченню нового навчального матеріалу. Мета її полягає в тому, щоб підготувати учнів до пізнання нового. Закріплююча бесіда – використовується педагогом після того як була вивчена нова тема й спрямована на закріплення отриманих знань. Успішність проведення бесіди багато в чому залежить від дотримання педагогом правил її організації й проведення, чіткості й змістовності навідних запитань, спонукальному утримуванні, логіки протікання. Дискусія. Нічого незрозуміло? Спробуй звернутися по допомогу до викладачів

Лекція – спосіб, заснований на монологічному викладі великого обсягу навчальної інформації. Лекція, як метод навчання найчастіше використовується в старших класах і ВНЗ, тому що учні вже являють собою особистості, що сформувалися, мають спрямованість на одержання певних знань. По тривалості лекції займають увесь визначений час.

Робота із книгою або підручником. Робота із книгою або підручником – один з найважливіших методів навчання, що припускають роботу учня з носієм інформації як самостійно, так і під керівництвом педагога. Робота з

підручником або книгою припускає оволодіння учнями рядом приймань, таких як реферування, конспектування, тезування, цитування й т. п.

Наочні методи навчання – це методи, спрямовані на подачу педагогом навчальної інформації з використанням наочного приладдя й технічних засобів. До практичних методів відносяться:

Вправи – це багаторазове повторення практичної або розумової дії, з метою його закріплення й удосконалення. Виділяють усні, письмові, графічні й учбово-трудова види вправ. Будь-яка вправа спрямована на здійснення учнями розумової й практичної роботи.

Лабораторні роботи – це самостійне проведення учнями дослідів, з використанням спеціальних приладів, інструментів і інших технічних пристосувань, з метою виявлення закономірностей або явищ. Лабораторні роботи проводяться за завданням педагога й по заздалегідь складеному ним алгоритму. Лабораторні роботи зі свого характеру можуть бути дослідницькі або ілюстративні.

Практичні роботи є завершальним етапом вивчення великих розділів і тем, що можуть відбуватися як у класі, так і поза його межами (наприклад, на місцевості чи на пришкольній ділянці). Особливий вид практичних методів навчання включає заняття з використанням навчальних машин, тренажерів та репетиторів.

Інноваційні методи навчання в школі

«Творче мислення полягає в тому, щоб подивитися на те, що бачать усі, і подумати про те, про що не подумав ніхто» (Альберт Сент Дьорди).

Час сьогодні буквально «летить», і все навколо стрімко міняється. Освітні технології й методичні прийоми ХХ століття перетерплюють значні зміни. Звичайно, є століттями устояні дидактичні принципи, розроблені кілька сторічч тому великими дидактами: Песталоцци, Яном Коменським і іншими. Але сьогодні перед людським суспільством постають інші завдання. І для їхнього розв'язку потрібні інші люди. Люди нового покоління повинні вміти вирішувати нетрадиційні завдання також нетрадиційними способами.

На перший план виступає прагматичний компонент - споконвічне розуміння, навіщо потрібно щось створювати, для кого, як і що саме потрібно створювати. З'являється потреба виховання й формування людей нового покоління, що вміють і бажають думати нетрадиційно, мати творчий підхід до рішення проблеми. У зв'язку із цим і встає проблема виховання творчо мислячих людей. Формувати таких людей необхідно починати якомога раніше.

З 1 вересня 2015 року навчання учнів 5-х класів перевели на нові стандарти 2-го покоління. Перед багатьма вчителями протягом останніх 2-3 років стояла проблема - а як учити дітей по-новому? Чи готова я до переходу на нові стандарти? Чи вийде в мене? Що мені для цього буде потрібно? І багато інших питань... Вивчення наявної інформації показало, що цей перехід на нові стандарти можливо здійснити без екстремального ламання свідомості вчителя. Справа в тому, що деякі з нових методичних прийомів тією чи іншою мірою знають й використовують вчителі у своїй практиці. Тільки тепер вони фігурують у літературі під іншими назвами. Звичайно, істотна роль належить не зміні назви, а зміні суті прийому. Однак, деяка «знайомість» того або іншого методу або прийому допомагає вчителю не розгубитися, а постаратися вловити принципову різницю й опанувати цим нововведенням.

Сьогодні в педагогіці виділяють так звані «активні методи навчання» (АМН). Вивчення цих методів і оволодіння ними допомагає вчителю вийти на новий рівень педагогічної роботи. АМН ставляться до інноваційних методів навчання. Але що ж таке «інновація» у педагогіці?

Інновація – це результат інвестування інтелектуального розв'язку в розробку й одержання нового знання ідеї, що раніше не застосовувався, по відновленню організаційної форми існування соціуму (у галузі освіти, організації праці, науки й інших областях), а також наступний процес впровадження для одержання пріоритету, лідерства, корінного поліпшення, якісної переваги, креативності, прогресу. Якщо вибудувати ці поняття в логічний ланцюжок, то ми одержимо такий результат: інвестиція - розробка - процес впровадження - одержання якісного поліпшення. Якщо застосувати цей

ланцюжок до педагогіки, то ми побачимо: інвестиція нових підходів до утвору - розробка нових методів і прийомів навчання - процес впровадження цих прийомів і методів у шкільну практику - одержання нового покоління неординарно мислячих людей.

Для розв'язку поставленої проблеми потрібно розуміти, що творчий процес має на увазі наявність двох здібностей: когнітивності й креативності.

Когнітивність - здатність до розумового сприйняття й переробці зовнішньої інформації. Це пізнавальні здібності, що лежать в основі розвитку нашого інтелектуального потенціалу. В основі когнітивності лежать психічні процеси: сприйняття, увага, пам'ять, уява, а також дія й ухвалення рішення.

Креативність визначає загальну здатність особистості до творчого процесу, яка проявляється у різних сферах її діяльності. Вона включає в себе створення нових ідей, пошук шляхів для їх втілення, їх перевірку і можливу модифікацію, а також сам процес знаходження рішень.

При виконанні творчих проектних робіт, особливо для участі у олімпіаді школярів за технологією, ми використовували так звану «зірочку обмірковування». У центрі аркуша або класної дошки ми писали ключове слово - назву виробу, який необхідно виконати. Потім, за годинниковою стрілкою розташовували наступні компоненти: матеріали для роботи; устаткування, інструменти й пристосування; прийоми безпечної роботи. Сьогодні такий підхід до розв'язку питання називається «кластер» (гроно). Я прагну цим прикладом показати, що не все нове, що нам пропонує сьогоднішня наука, є таким незвичайним. Ми багато чого використовували у своїй роботі, просто сьогодні з'явилися нові терміни, зрозумілі в усьому світі. І не треба боятися нововведень - вони можуть виявитися досить знайомими. Просто часом змінився підхід до їхньої реалізації.

Сучасна реальність освітнього процесу виражається в зростаючій потребі продукування школою творчо мислячих людей, яскравих особистостей, здатних до адаптивної взаємодії по варіанту відновлення середовища, тобто,

що використовують нешаблонні або невідомі раніше способи. Вирішення такого соціально-педагогічного завдання у сучасній реальності сприяє застосування розвивального навчання, зокрема активізації пізнавальної діяльності учнів під час навчання.

В педагогічній практиці застосовуються різні підходи для активізації пізнавальної діяльності, серед яких основними є різноманітність форм, методів і засобів навчання, а також вибір оптимальних комбінацій, які в даних ситуаціях спонукають активність і самостійність учнів.

В педагогічній діяльності виділяють різні підходи до навчання:

1. Пасивна модель, де учень виконує роль "об'єкта" навчання.
2. Активна модель, де учень виконує роль "суб'єкта" навчання.
3. Інтерактивна модель, де учень взаємодіє з іншими.

Інтерактивна модель передбачає рівноправність учасників навчального процесу та відсутність домінування будь-якого із них чи ідей. Студент перетворюється з об'єкта впливу на суб'єкта взаємодії, самостійно беручи участь у навчальному процесі і обираючи свій власний шлях.

Інтерактивне навчання – взаємодія.

Після прочитання інформації запам'ятовується 10%, після прослуховування — 20%, після спостереження — 30%, після поєднання слухання і спостереження — 50%, а коли ви самі щось зробите, запам'ятовування зростає до 90%. Оптимальне навчання відбувається, коли люди можуть проявляти активність та взаємодіяти (інтерактивно).

Впровадження інтерактивних методів навчання є одним із ключових напрямків удосконалення підготовки учнів у сучасній школі. Основні нововведення в методиці навчання нині пов'язані саме з використанням інтерактивних підходів. Однак визначення терміну «інтерактивне навчання» може різнитися. Деякі фахівці пов'язують цей термін з використанням комп'ютерних мереж і ресурсів Інтернету, що з'явилися в середині 1990-х років разом із першим веб-браузером. Інші, натомість, трактують його ширше,

розглядаючи можливість взаємодії або діалогу з чим-небудь чи ким-небудь, як-от комп'ютером або людиною.

Навчальний процес, заснований на використанні інтерактивних методів, передбачає включення кожного учня без винятку. Спільна діяльність дає змогу кожному вносити свій унікальний внесок, обмінюватися знаннями, ідеями та методами роботи.

Викладач, замість того щоб вести учасників навчання лише за наданням нових знань, спрямовує їх до самостійного пошуку. Його активність поступається місцем активності учнів, а його головне завдання — створити умови для їхньої ініціативи. Роль вчителя змінюється: він більше не виконує функцію єдиного фільтра, який через себе пропускає навчальну інформацію, а стає помічником і одним з джерел знань.

Використання нових методів активного навчання допоможе проводити ці досить специфічні уроки, а, учням - зрозуміти необхідність одержання подібних знань для свого майбутнього життя.

В таблиці 3.2 наведена порівняльна характеристика методів викладання.

Таблиця 3.2.

Порівняльна характеристика методів викладання

Переваги методу викладання	Недоліки методу викладання
Метод моральних дилем і обговорень	
1. Створення доступної для розуміння школярами проблемної ситуації. 2. Проблемна ситуація, що пов'язана з реальним життям. 3. Метод дозволяє школярам в подальшому житті зробити свій вибір в реальних життєвих ситуаціях.	1. Важко передбачити хід дискусії. 2. Деяких школярів важко залучити до обговорення. 3. Заволодіти дискусією можуть кілька студентів та взяти на себе обговорення.
Евристичні методи	

<p>1. Дозволяють розвивати здібності людини, розробляти нові продуктивні ідеї, отримувати оригінальні та цілеспрямовані результати.</p> <p>2. Дають можливість сформулювати найважливіші висновки, виявити зв'язки та залежності.</p> <p>3. Зрівнюють усіх членів групи через те, що авторитаризм у застосуванні методів є неприйнятним.</p>	<p>1. Не гарантують ретельної розробки ідеї.</p> <p>2. Це не застосовуються, коли творча задача потребує достатньо більших розрахунків та обчислень.</p> <p>3 Не гарантують успіху у вирішенні творчих задач.</p>
<p>Дослідницький метод</p>	
<p>1. Визначає самостійне виділення гіпотези, підтвердження або спростування її.</p> <p>2. Розвиває вміння робити висновки і узагальнення, отримувати оригінальний і цілеспрямований результат.</p>	<p>1. Потрібно багато часу на отримання результату</p>
<p>Проектування</p>	
<p>1. Розвиває вміння аналізувати ситуацію, виділяти проблему, ставити завдання, знаходити оптимальні шляхи вирішення, проводити дослідження, аналізувати свою роботу, співвідносити отримані результати з очікуваними.</p>	<p>1. Створення проекту викликає у учнів труднощі. Вони потребують допомоги дорослих (батьків).</p> <p>2. Невисока ігрова складова цієї форми діяльності.</p>

<p>2. Розвиває можливість створювати кінцевий продукт своєї творчості.</p> <p>3. Розвиває значну самостійність учнів у виборі форм і видів діяльності, активна взаємодія між усіма учасниками проекту.</p> <p>4. Розвиває внутрішню мотивацію до навчання і колективний характер діяльності.</p>	
<p>Візуальний метод навчання</p>	
<p>1. Розвиває образне мислення, пізнавальний інтерес, живить художній смак, формує культурну ерудицію.</p>	<p>1. Мало сприяє розвитку самостійності, творчого пошуку.</p> <p>2. Не дають можливості самостійного прийняття рішень в реальних життєвих ситуаціях.</p> <p>3. Не відображають характер пізнавальної активності у навчанні.</p>
<p>Метод TASS</p>	
<p>1. Розвиває когнітивні здібності учнів.</p> <p>2. Зручний як частина групової роботи або підготовки підсумкового проекту.</p> <p>3. Позначає практичне застосування учнівської діяльності.</p>	<p>1. Не всі учні можуть впоратися зі своїми емоціями, тому шум допускається при обговоренні проблем.</p> <p>2. Необхідність виховування в учнів культури спілкування та дискусії.</p>
<p>Кейс – метод</p>	
<p>1. Допомагає вирішувати конкретні проблеми за допомогою активного проблемного аналізу ситуацій.</p>	<p>1. Недостатній життєвий досвід учнів у вирішенні проблемних ситуацій.</p>

<p>2. Формування досвіду прийняття рішень, дій у новій ситуації, вирішення проблем, вміння працювати з текстом.</p> <p>3. Формування здатності збалансувати теоретичні та практичні знання, оволодіти практичними навичками.</p>	
Словесні методи	
<p>1. Вирішують завдання формування теоретичних і фактичних знань, сприяють розвитку логічного мислення та емоційної сфери особистості.</p> <p>2. Забезпечують досить ефективне управління процесом навчання, полегшують розуміння складних завдань.</p>	<p>1. Не дають можливості самостійного вибору в реальних життєвих ситуаціях.</p> <p>2. Підносять інформацію у готовому вигляді.</p> <p>3. Звільняють учнів від необхідності самостійно і продуктивно мислити.</p> <p>4. Незначна можливість індивідуалізації та диференціації учбового процесу.</p>
Інформаційно-комунікативні методи	
<p>1. Сприяють розвитку навичок презентації власного освітнього результату.</p> <p>2. Отримання об'єктивної картини рівня засвоєння матеріалу, що вивчається.</p> <p>3. Індивідуалізація навчання.</p>	<p>1. Пошук необхідного матеріалу (інтерактивної гри, презентації) займає велику кількість часу.</p> <p>2. Недостатня комп'ютерна грамотність вчителя.</p> <p>3. Брак часу у вчителя для підготовки до ІКТ-уроку.</p>
Метод роботи в групах, в парах	

<p>1. Сприяє формуванню комунікативних умінь і якостей, вмінню ясно формулювати свої думки, вислуховувати і приймати до уваги різні точки зору і думки інших людей, лідерські вміння та якості, вміння працювати в команді.</p>	<ol style="list-style-type: none">1. Порушення дисципліни.2. В обговоренні в основному беруть участь учні, які мають лідерські якості.3. Замкнені учні не можуть висловлювати свою думку.
---	---

Джерело: розроблено автором

ВИСНОВКИ

У ході дослідження методичних аспектів формування екологічної культури учнів в процесі вивчення географії було виявлено, що цей процес є важливим елементом сучасної освіти та сприяє становленню громадянина, свідомого своєї відповідальності за довкілля. На основі аналізу педагогічної літератури та практичного досвіду вчителів-географів було визначено ключові аспекти, які необхідно враховувати при організації навчального процесу з екологічної тематики.

Перш за все, важливо підкреслити значення інтеграції екологічних питань у вивчення географії. Це дозволяє учням усвідомити взаємозв'язок між географічними процесами та станом природи, розвиває їхнє екологічне мислення та сприяє формуванню у них поваги до природи. Крім того, активне використання інтерактивних методів навчання, таких як полеві екскурсії, проектна діяльність та рольові ігри, сприяє поглибленню знань учнів та формуванню їхньої екологічної культури.

Доцільним є також використання мультимедійних засобів навчання для візуалізації географічних процесів та проблем екології. Це допомагає зробити навчальний матеріал більш доступним та зрозумілим для учнів, а також спонукає їх до власних досліджень та пошуку інформації.

На закінчення, слід підкреслити, що формування екологічної культури учнів у процесі вивчення географії вимагає системного підходу та постійного вдосконалення методичної бази. Враховуючи актуальність проблеми екології в сучасному світі, вчителі-географи мають великий потенціал для впливу на формування екологічно свідомих громадян, які будуть дбати про збереження природи для майбутніх поколінь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бугрій О.В. Оцінювання якості шкільної географічної освіти / О.В. Бугрій // Рідна школа. – 2018. – № 5. – С. 3-11.
2. Булава Л.М. Дослідницький метод навчання фізичній географії / Л. М. Булава // Впровадження сучасних технологій навчання географії у шкільній, вищій та післядипломній освіті: Матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару. — Полтава: ПОППО, 2006. – С. 57-61.
3. Варакута О.М. Формування в учнів географічних понять / О.М. Варакута // Географія та основи економіки в школі. – 2012. – № 6. – С.28-31.
4. Галалюк Н. Дослідницькі методи на уроках географії / Н. Галалюк // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2007. – № 5. – С. 6-7.
5. Галиця І. Інтелектуально-конкурентні ігри як креативний механізм активізації педагогічного, наукового та інноваційного процесів / І. Галиця, О. Галиця // Вища шк. – 2011. – №1. – С. 104–107.
6. Гільберг Т. Особливості викладання курсу «Україна у світі: природа, населення / Т. Гільберг // Майбуття. – № 12 (541), червень 2016 р. – С. 6-7.
7. Державний стандарт базової і повної середньої освіти // Книга для вчителя географії: довідк.-метод. вид. / упоряд. Н.В. Лєскова, В.М. Проценко. – Харків: Торсінг плюс, 2005. – С. 13-29.
8. Дичківська, І. М. (2004). Інноваційні педагогічні технології. Київ: Академвидав.
9. Докучаєва В.В. Теоретико-методологічні засади проектування інноваційних педагогічних систем: автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Докучаєва Вікторія Вікторівна; Луган. нац. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ, 2007. – 44 с.
10. Капіруліна С.Л. Міжпредметні зв'язки як складова шкільної географічної освіти / С.Л. Капіруліна, М.О. Кобзар // Проблеми безперервної

географічної освіти і картографії: зб. наук. праць. – Х.: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2010. – Вип. 12. – С. 72-77

11. Коберник С. Г. та ін. Методика викладання географії в школі: Навчально-методичний посібник / С. Г. Коберник. – К.: Стафед-2, 2000. – 320 с.

12. Колодіна Л. В. Дидактичний комплекс до курсу «Україна у світі: природа, населення». [Текст] /Л. В. Колодіна – Х. : ВГ «Основа», 2018. – 96 с.: іл., табл. – (Серія «Бібліотека журн. «Географія»; Вип. 3 (171)).

13. Наказ Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 р. № 804 про затвердження Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Географія (6-9 класи). – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/geografiya-6-9-14.07.2017.pdf>.

14. Пометун О.І., Пироженко Л.В. (2004). Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. Київ: А.С.К.

15. Скавронський П.С. Формування картознавчої компетенції учнів в шкільному курсі економічної та соціальної географії України/ П.С. Скавронський // Сучасні проблеми розвитку географічної науки і освіти в Україні. Матеріали III Всеукраїнської науково практичної конференції (Київ, 17-18 травня 2012 р.). –К.: ВГЛ Обрії, 2012. – С. 108-110.

16. Топчієв О.Г., Нудельман В.І., Руденко Л.Г. Географія перед новітніми викликами і запитам (український аспект) [Електронний ресурс] / О.Г. Топчієв, В.І. Нудельман, Л.Г. Руденко. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/UGJ_2012_2_.Pdf.

17. Хом'як, І. (2010). Програмоване навчання. Вісник Львівського університету, (50), 135-143.

18. Шилова Л. Сучасні технології навчання географії / Лідія Шилова // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2007. – № 45. – С. 6-8.

19. Щербина В., Волкова О., Романенко О. (2005). Інтерактивні технології на уроках української мови та літератури. Харків: Основа.